

Prózai epikus szájhagyományunk huszonöt éve

Arra a folklorisztikai, ha úgy tetszik: folklórtörténeti és -szociológiai kérdésre keresek választ, hogy mi és hogyan élt, mi volt a prózai epikus műfajok helyzete, súlya, jelentősége falvaink szellemi kultúrájában ebben az időszakban.

1. Az eredeti gyűjtésekből e korszakban megjelent kötetek¹⁻¹⁰ és a kéziratos anyagok, a szintén helyszíni gyűjtésen alapuló államvizsga-dolgozatok¹¹⁻¹³, a moldvai csángók körében végzett, több vaskos kötetre rúgó gyűjtés vagy akár a magam krasznai kutatómunkája tanúsítják, hogy az adott időszakban volt még mit gyűjteni, korábbi kiadványokból, közlésekből nem ismert alkotásokat is. Ezt erősíti meg Faragó József egyik közleménye¹⁴, amelyből arról értesülünk, hogy Kocsis Miklós mesemondótól több mint 700 mesét — a mesélő hagyományos repertoárjánál jóval többet — vettek magnetofonszalagra. Mátyás Dénestől meg 365 hagyományos darabot, illetve a széki Győri Klárától 450 prózai alkotást örökítették meg. Ugyanide kívánczok Szabó Zsolt tanúságtétele¹⁵ is, miszerint a *Pionír* és a *Jóbarát* mesepályázatára „mintegy 120 — javarészt kiadásra érdemes — mese érkezett be”, köztük Balla Jánosnak — az unokájától, Balla Tamástól lejegyzett s a *Fehér Virág és Fehér Virágszál* című kötetben megjelent — 25 meséje.

Az összkép azonban közel sem ilyen megnyugtató. Terjedelmesebb, bonyolultabb, a megformálás tekintetében igényesebb mesék után igen sok helyütt nemcsak ma nyomoznánk hiába, már a tárgyalt időszakban sem voltak bárhol fellelhetők, legalábbis nagyobb számban, illetve épen, a maguk teljességében megőrzöttek. A gyerómonostori népköltési gyűjtemény¹⁶ — jóllehet a hagyományokat inkább őrző, egyéb műfajokban nem szegényes kalotaszegi faluból került össze anyaga — mindössze 7 mesét tartalmaz. Két államvizsga-dolgozat tanúsága szerint még ennyit sem sikerült felszínre hozni Mikházán¹⁷ és Székelyvárságon¹⁸, ahol csupán 4, illetve 3 mese rendkívül szűkszavú, pusztán jelzésszerű tartalmi kivonata, pontosabban „fűlszövege” jutalmazta a gyűjtők fáradozását.

2. A mesék számbelisége viszont a kérdésnek csak az egyik oldala, nem tükrözi teljesen a mesemondás valóságos helyzetét: azt, hogy az említett esetekben és a hozzájuk hasonlóknak a fellett vagy még mindig fellelhető mesék nem tartoztak s ma még kevésbé tartoznak bele az élő folklorikincsbe. Osváth Imre¹⁹ szerint szülőfalujában, Szászcsován „csak nagy rábeszélés után voltak hajlandók egyiket mesét elmondani”, élő mesemondás 1965-ben már nem volt. Rechita Hajnal Máriának arra a kérdésére, hogy ismernek-e mesét, és mesélnék-e, szinte minden megkérdezett ekképpen válaszolt: „Mesét? Ugyan. Nem vagyunk mi gyermekek. Manapság már nem szoktak mesélni. Nincs is ki mondjon, mert a mesélők mind elmentek földvára deszkát árulni” (10.).¹⁷ Magyarósi Dénes szerint Székelyvárságon sincs már élő mesemondás (7.)¹⁸, és Olosz Katalin is arról tudósít, hogy „Gyerómonostoron ma már nem beszélhetünk élő mesekincsről, mert sem társadalmi, sem ismeretszerző, sem erkölcsi vonatkozásban nem szükséglet, nem igény a mesélés, éppen ezért a falu szokásrendje alkalmat sem biztosít rá” (17.).¹⁶

De még mindig igen kedvező képet nyernénk a mesemondásról, ha azt hinnők, hogy csak ott szűnt meg, ahonnan kevés mese került elő. Horváth István nem is az 1950 utáni, hanem a két világháború közötti időszakról írja: „[...] a mesék elnémultak. Szegény volt felnőttek között mesét mondani. Csak a gyermekeknek mondta el még egy-egy nagyapa vagy nagyanya” (161.).⁸ Éppen ezért meséinek egyikét-másikát egyedül nem is tudták elmondani mások segítségével nélkül. Szabó Judit is arról tájékoztat, hogy „az 1950-es, 60-as években már élő, közönségben történő mesemondás nem volt Gernyeszegen” (5.).¹⁰ Ádám Klára Gidófalván²⁰, Oláh Rozália Nagyvarjason²¹ tapasztalta ugyanezt.

Rövid lélegzetű, egyetlen eseményt elbeszélő tréfás történeteket, anekdotákat, vicceket vagy élményhátterű és ismert személyekhez fűződő, úgynevezett igaz történeteket bizonyára ma is mindenhol tudnak. A hagyományosabb értelemben vett

⁸ Az államvizsga-dolgozatok bekapcsolása a tudományos vérkeringésbe igen örvendetes eljárás a szerző részéről. (Vö. Jancsó Elemér: A Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar irodalomtörténeti tan-székiének államvizsgái dolgozatai. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1967. 1.) Elodázhatatlan feladat lenne viszont a szakdolgozatok teljes könyvészeti feldolgozása is. Vö. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 4. Bp., 1978. MTA Néprajzi Kutató Csoport. Néprajzi tárgyú disszertációk (szakdolgozatok, doktori, kandidátusi és tudományok doktora értekezések) bibliográfiája. 1945–1978. — A szerk.

mesemondás azonban megszűnt vagy megszűnőben van. Huszonnégy krasznai adatközlő közül csupán egy 41 éves férfi tekinthető igazi mesemondónak, aki alkalomadtán — ha egyáltalán igénylik — nemcsak tréfát, viccet, hanem több tréfás és novellisztikus mesét is hibátlanul el tud mondani minden különösebb felkészülés nélkül. De a legtöbben (köztük végképp elhallgatott szüleim is, akiktől régebben nem egy mesét hallottam), mivel sokáig nem meséltek, többnyire rászorultak arra, hogy előzőleg megtárgyalják, miként is szövegezték valaha az elmondani kívánt mese, s még így is kénytelenek voltak több ízben megállni, meghányni, vetni, hogyan is folytassák tovább. Olykor arra is rákényszerültek, hogy újrakezdenek egy-egy részletet. Lelén „az öregek már csak az unokáikat szórakoztatják (régebben egymás között is szívesen, élvezettel meséltek)” — írja Szabó László (4.).¹² De mi lesz, ha kihalnak, mielőtt az unokák eltanulnák a meséket? Gálospetriben még nem szűnt meg végképp a mesélés, de „a mesék és a mesélők száma állandóan csökken” — állapítja meg Kiss István György (34.).¹³ Kisiratoson 1949—1955 között egyetlen, 18 éven felüli embert sem lehetett a mesemondásra rávenni, mert félték, hogy a gyűjtő kineveti őket.¹ Félelmük pedig arra vall, hogy a mesélést és a mesét komolytalan, felnőtthöz nem méltó dolognak tartották, amivel idegen személy jelenlétében nem illik előhozakodni. Ilyen felfogás hatására pedig a mesét egy ideig élvező fiatalok is hamarosan elfordulnak tőle, s a hagyományozás megszakad. A mese fiatalkori megtagadását példázza Bodor József dolgozatában egy hatodik osztályos leányka véleménye: „Nem vagyok már gyermek, hogy mesét hallgassak. Ebben a korban már szegyen.” (25.).¹⁴

Annál figyelemreméltóbbak azok a falvak és közösségek, ahol a mesés és a mesélő népszerűségnek örvendett a felnőttek körében is. Török Árpád²² szerint Kisgalambfalván a mesélő tudományát nagyra becsülték. A hallgatók érdeklődését és elismerését fejezik ki a tsz télen működő seprűkészítő műhelyében dolgozó egyik asszonynak a szavai: „Elig várjuk, hogy Vónya János bácsi bétögye oda a lábát, mert ő osztán egész este mondja az érdökösebbnél érdökösebb történeteket.” Am minden érdeklődés és megbecsülés ellenére itt sem látszik biztosítottnak a mesemondás jövője. Vónya János bácsi ugyanis az egyetlen mesemondó, ráadásul öreg, 73 éves volt a gyűjtés idején, 1964—67 között. Kérdés: volt-e, van-e, aki örökebe lépjen?

Tény azonban, hogy a hatvanas évek derekán még volt élő mesemondás Kisgalambfalván, mert igényelték a mesét, és volt, aki az igényt kielégítse. S még inkább volt Széken, a gyűjtés lezárásáig, 1960-ig, sőt bizonyára később is, hiszen itt nem csupán egy-két mesemondó akadt, hanem több is, s voltak köztük fiatalabbak. A varázsmese ugyan már itt is lassú elhalás stádiumába lépett, mert csak a gyermekek szórakoztatója, a novella- és tréfás meséket, a Boccaccio-novellákból formált mesei történeteket viszont a felnőttek is nagy érdeklődéssel hallgatták (9—19.).⁵ Ugyancsak remek időtöltésül szolgáltak a varázsmese- és novellamesék a búzaiak, főként a tanyán élők számára, akiket „az eső és a sár még a falutól is elzár” (211—212, 311.).³ Szívesen hallgatták a meséket a hetvenes évek első felében a mérai archaikus cigányközösség tagjai is. Nem véletlen, hogy három hivatásos és gyakorlott mesemondó került ki közülük (183—187.).⁶ De a legnagyobb igény a mese és a mesemondás iránt — a geryeszegiek kivételével — alighanem a havasi erdőmunkások körében mutatkozott s mutatkozik talán mind a mai napig; nekik jóval gyérebben volt és van lehetőségük a könyv, az újság, a rádió és a tv nyújtotta lehetőségekkel élni, mint a falvakban lakóknak. A tárgyalt időszakra is csaknem szó szerint érvényes, amit Faragó József a hajdani havasi mesélésről

	<i>Eredetmonda</i>	<i>Történeti és helyi monda</i>	<i>Hiedelemmonda</i>	<i>Állatmese</i>
Kurcsi Minya (51). ²	—	—	—	1
Szék ²³	—	—	—	9
Görgényüvegcsűr ²⁴	—	2	13	3
Maroshévíz	6	3	5	8
Szekeres Sándor	—	—	3	—
Gálospetri	—	—	5	—
Szászcsovás	—	—	—	7
Kisgalambfalva	—	—	—	5
Gidófalva	—	—	—	10
Kraszna	—	7	8	7
Nagyvarjas	2	1	—	4
Mikháza	—	11	—	2
Összesen	8	24	34	56
Százalékban	0,52	1,56	2,22	3,65

mond: „A havasok mélyén, távol minden emberi településtől [...] a favágók számára a mesehallgatás jelentette a legfőbb művelődést és szórakozást, a magasabb rendű szellemi életet; ez kínált önfeléd kikapcsolódást és álmodozást. Ama körülmények közt nem lehetett mese nélkül élni; emberhez méltó volt mesét hallgatni“ (16–17).²

A havasi vágterületek favágói között vált gyakorlott és megbecsült mese-mondóvá — Faragó József és Nagy Olga—Vöo Gabriella könyvének bevezető tanulmánya szerint — a magyarói születésű Kurcsi Minya és a görgényüvegsúri illetőségű Jakab István, akik a hosszú téli esteken, főként szombaton és vasárnap, szebbnél szebb mesékkal feledtették hallgatóikkal a sanyarú körülményeket: hideget, fáradtságot, egyoldalú táplálkozást, s pótolták az otthon melegét. Megjegyzendő, hogy Görgényüvegsúron, ahol a férfilakosság több mint fele erdei munkát végez vagy végzett, és nem ritka az a család, amely kora tavasztól késő őszig felhúzódik a hegyekbe, s szívet éget, Jakab István csak a legkiválóbb, de nem az egyetlen mesemondó. Kivüle még tíz mesélőnek van aktív repertoárja. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a nevezett helységben 255 prózai elbeszélést lehetett összegyűjteni. Ennek ellenére sem mondható, hogy Görgényüvegsúron — a favágó családok (5–10).⁹ kivételével — általánosan megbecsült volna a mesemondás.

3. A prózai folklórepika helyzete szempontjából nem mellékes kérdés, hogy milyen a műfajok és válfajaik közötti számbeli megoszlás. Erre próbálván válaszolni, csupán azoknak a kiadványoknak és gyűjtéseknek az adatait, illetve anyagát hasznosítottam, amelyek többé-kevésbé egyaránt számoltak vagy legalábbis igyekeztek számolni a népi elbeszélések különböző fajtáival. Adataikat (anyagukat) az alábbi táblázatban foglaltam össze, egyetlen rovatban tüntetve fel a tréfás meséket és a nagyobb számú, de tőlük nehezen elkülöníthető (a felhasznált forrásokban sem mindig elkülönített) tréfákat, anekdotákat. (Lásd a táblázatot.)

Mielőtt az összesített adatokból bármilyen tanulságot is levonnánk, hadd jegyezzük meg az alábbiakat.

A mondákra bizonyára nem mindenhol terjedt ki a gyűjtő figyelme, a hiedelemtörténetekkel meg az adatközlők nem hozakodnak elő az utóbbi időkben, ezért a sok vonal a megfelelő rovatokban. A táblázat tehát aligha tükrözi a mondáknak egyéb prózai történetekhez viszonyított *reális* arányát, legfeljebb a maroshévízi, krasznai és mikházi anyagot illetően. A krasznai történeti mondákról azonban tudni kell, hogy történeti anekdotáknak vagy novellameséknek is tekinthetők, mert nincs bennük csodás elem, s hogy mégis a mondákhoz soroltam őket, annak az oka, hogy igaz, megtörtént dolognak tekintik a bennük elmondottakat, míg a mesét, az anekdotát nem fogadják el valóságként.

Az igaz történetek száma négy és félszerese a mondákénak, mégis az a gyanúm, hogy a valóságosnál kevesebb, hogy egyes helyeken a gyűjtők egyáltalán figyelmen kívül hagyták őket, máshol meg nem kutattak eléggé utánuk.

Ennek ellenére — rátérve most már az adatok értékelésére — meggyőződhetünk arról, hogy az igaz történetek milyen jelentős helyet vívtak ki maguknak (számuk csaknem százal meghaladja az állat-, legenda-, novella-, hazug- és csalimesék összmennyiségét). Az utóbbiak közül különösen az állat- és legendamesék csekély száma szembetűnő. Úgy látszik, az a tény, hogy a varázsmese a felnőttek köréből egyre inkább a gyermekekhez száll alá, mindjobban kiszorítja az állatmeséket, legalábbis azokban a helységekben, ahol a varázsmese még bőven előfordul, mindenekelőtt Széken és Görgényüvegsúron. A varázsmese viszont alig haladja meg az egész anyagnak közel felét kitevő tréfás mesék, anekdoták *egyharmadát*, a

<i>Varázsmese</i>	<i>Legendamese</i>	<i>Novellamese</i>	<i>Tréfás mese, tréfa, anekdota</i>	<i>Hazug-, csali- és láncmese</i>	<i>Igaz történet</i>	<i>Összesen</i>
19	1	5	4	3	—	33
95	18	25	397	—	243	787
78	9	15	98	4	10	232
16	10	8	26	5	10	97
8	1	12	16	1	—	41
7	—	2	15	—	12	41
4	—	—	3	—	—	14
3	—	3	—	2	—	13
4	1	3	3	1	—	22
3	3	11	145	5	26	215
4	1	6	7	—	—	25
—	—	2	—	—	—	15
241	44	92	714	21	301	1535
15,70	2,87	5,99	46,51	1,37	19,61	100

széki és görgényüvegszíri adatok kikapcsolásával pedig el sem éri. Ezt az 1:3 arányt — kivéve a méráihoz hasonló archaikusabb tudatú közösségeket és a havasi erdőmunkásokat — alighanem tipikusnak és általánosnak tekinthetjük a Kárpátokon belüli romániai magyarság szóban forgó hagyományainak egészére vonatkoztatva, számolva természetesen bizonyos helyi eltolódások lehetőségével. A csodás történet tehát háttérbe szorult a gyakran ugyan hihetetlen, de a fantasztikumot nélkülöző s minden hiperbolikus felnagyítás ellenére valóság alapú elbeszéléssel szemben. Még inkább kitűnik ez akkor, ha a varáz- és legendamesék összegét, valamint a novella- és tréfás mesék s az igaz történetek összmennyiségét arányítjuk egymáshoz, az utóbbi ugyanis az előbbinek szinte négyszerese. (Annál meglepőbb a novellamesék mérsékelt aránya a varázsmesékhez viszonyítva.)

4. Nem kapnánk teljes képet a prózai epika állapotáról, ha nem térnénk ki az elbeszélések művészi értékét nagymértékben meghatározó előadásmód és a szerkezeti megformálás hogyanjára.

Az élő hagyományból kivesszett, kizárólag a gyűjtő kérésére-unszolására elmondott mesék — hangsúlyozni kívánom: mesék, nem egyéb történetek — nagyon gyakran csak vázai, elnagyolt, elsietett, töredékes változatai, olykor csupán néhány mondatnyi összegezei az egykor népszerű, igényesen megkomponált szüzséknek. Ilyenek a százcsházi, a mikházi, a nagyvarjasi és a székelyvársági szövegek, szemben például az epikus részletezéssel előadott, a fantasztikumot, a mesét elhitetni kívánó, újszerű megoldásokkal élő, többségükben mégis hibátlan szerkezetű gergyeszegi mesékkel.

Azok a mesék, amelyeket nem a passzív emlékmagyból hozott felszínre a gyűjtő érdeklődése, hanem szerves tartozékai a mesemondó aktív repertoárjának (azon túlmenően, hogy reproduktív vagy a hagyományozott történetet bizonyos határok között szabadon alakító, egyéni leleményekkel színező alkotó típusú elbeszélőtől valók, a hagyományos cselekményhez, epizódokhoz, motívumokhoz inkább ragaszkodó vagy attól merészebben eltávolodó, a mesét a realitás jelenségeivel, korunk emberének fogalmaival, tudatával hitelesítő, a mesehőst mindinkább valószínűs emberré formáló mesélőtől származnak), nagyjából három csoportba sorolhatók.

Egyik csoportba azok a mesék tartoznak, amelyek epikus bőséggel, ráérősen, részletezve, ép, hibátlan szerkezetben adnak elő egy-egy történetet. A második csoport meséi épek, semmi sem hiányzik belőlük, és semmi sem fölösleges bennük, szerkezetük tökéletes, de szűkszavúak, vázaltszerűek, minden részletezés és kitérés nélkül gyorsan haladnak a végkifejlet felé. S ez nemcsak újabb tünet. Már a Kónsza Samu és tanítványai által 1928—1949 között gyűjtött s a *Háromszéki magyar népköltészetben* megjelent mesékre is ez a sietség a jellemző. Végül a harmadik csoportba a szerkezetileg fogyatékos meséket soroljuk.

Fogyatékos, romlott szerkezeten nem az egyenes vonalú, világos, áttekinthető kompozíció szétfeszítését értjük (ez a valóság gazdag beáramlásának a következménye), hanem: fontos epizódok, mozzanatok kiéését, töredékességet; és ellenkezőleg, egyes, akár hagyományos elemek, motívumok, epizódok fölösleges — funkciótlan és szervesen — felhasználását; a mese tartalmi-formai elemeinek sorrendjében észlelhető hibákat, logikai töréseket; korábban említett dolgoknak a későbbiek során ellentmondó részleteket; valamint bizonyos fokú lezáratlanságot: egyik vagy másik fontosabb szereplő — nem a hő! — sorsának alakulásáról való megfeleledkezést.

Hogy tökéletes vagy fogyatékos egy-egy mese kompozíciója, az nyilvánvalóan függ a mesélő képességétől, mesterségbeli jártasságától. De nem kizárólag. Erről bárki meggyőződhet, ha elolvassa a neves széki mesemondó asszonytól elmondott *A három táltos varjú* és *A kiskondás* című mesét. Az előbbi teljességgel hibátlan, a lehető legtökéletesebb szerkezetű, minden a helyén és rendjén van benne (ez nem zárja ki azt, hogy a mesélő egy-egy részletnél, mozzanatnál hosszabban elidőzzön, s megcsillogtassa a maga leleményességét), az utóbbiról ellenben nem állíthatnók nyugodt lélekkel, hogy teljesen hibátlan szerkezetű volna. Pedig a cselekményből egyetlen ismert epizód sem hiányzik, s egyetlen ismeretlen elem sincs benne. Am a királykisasszonynak van ugyan három anyajegyje (nap, hold, csillag), de mindegyik a hátán (így csak a harmadik malacért való fizetségkor válnak láthatókká, amikor a lány teljesen meztelenül fordul meg a fiú előtt), s ezért a hagyományos epizód kissé funkciótlanná válik. Ez s az ezekhez hasonló természetesen nem súlyos hibák, miként a Jakab István meséiben Vő Gabriella által is észlelt „félbemaradt, határozatlan funkciójú motívumok“ (85.)⁹ sem azok, de mégiscsak fogyatékosak. Ennél lényegesebb hibákat találunk olyan rutinos mesemondóktól elbeszélte történetekben is, mint a mérái Csurka János és Marosán András. Néhány mesejünkben (*A szegény asszony és Pirosborsó, Szegény*

ember fia, Pista, Szegény ember fia, Miklós, illetve A szegény ember meg az aranytojó) az előzőleg említett szerkezeti vétségek majdnem mindegyike fellelhető.

A romlott vagy nem tökéletes szerkezet okai az alkalmi, nem hivatásos mesélők történeteiben a gyakorlat, a rátermetség hiánya vagy a hallott mese elégtelen elsajátítása, gyakorlott mesemondóknál viszont részben az emlékezet pillanatnyi kihagyása vagy régen hallott-mondott szüzsék esetén a végleges felejtés, részben meg a nem eléggé megfontolt, nem éppen szerencsés átköltések, behelyettesítések és rögtönzések. A kellő átgondolás nélkül, túlságosan is merészen újító és/vagy esetről esetre improvizáló előadók meséiben ugyanis nem csupán a merőben új, hanem a hagyományos, de gyakran egyénien alkalmazott elemek, mozzanatok sem kapják meg mindig a maguk megfelelő helyét, ennek folytán a tartalom és forma tökéletes megszerveződése, szilárd és logikus szerkezet kialakítása lehetetlenné válik. Egyébként úgy tűnik, hogy a nem hagyományos és az újszerűen kezelt hagyományos elemek felhasználása csak az esetek egy részében tulajdonítható az előadó újító törekvésének, máskor egész egyszerűen a mesemondó helyenként kihagyó emlékezetével s a megmaradó puszta váz (itt vagy ott „valaki”, „valami” mondott vagy tett) kitöltésének, pótlásának a szándékával magyarázható. A mondottakon kívül legfeljebb abból álldóghat állandó rögtönzés, hogy a mesélőnek kisebb gondja is nagyobb, mint a (hibátlan) szerkezeti megformálás.

5. A prózai folklórepika mindenkori állapotát a színhagyományozáshoz elengedhetetlenül szükséges három — egymással szorosan összefüggő — feltétel határozza meg: mesemondó, mesét igénylő közösség és megfelelő alkalom. A vizsgált időszakra vonatkozóan egyik tényezőről sem állíthatjuk, hogy a mese továbbéléséhez elegendően adva lett volna.

Az epikus folklórműfajok közül éppen a mese az, amelynek előadása különleges alkalmakat igényel. Am az ilyen alkalmak Bodor József, Kiss István György, Osváth Imre, Szabó Judit, a magam — és bizonyára még sokak — megállapítása szerint igen-igen megapadtak, sok helyütt teljesen vagy nagyrészt megszűntek, illetve megszűnőben vannak. Az egykor talán legjelentősebb alkalom, a fonó csak helyenként maradt meg, onnan is legtöbb helyt száműzték a mesélést. A kalákában végzett munka, kukoricahántás, egyszerre többeket foglalkoztató kukoricafejtés és tollfosztás, cséplés fokozatosan múlttá lett, a marhák, lovak legeltetése és éjszakai őrzése is szorványossá vált. Igaz ugyan, hogy a közelmúltban is (miként napjainkban) gyakorta adódtak olyan közönséges alkalmak, mint barátok, ismerősök találkozása, poharazgatás, utazás és hasonlók, amelyek során lehetőség nyílt bizonyos történetek elmondására; a tsz-ekben is újabb alkalmak teremődtek arra, hogy egy-egy jobb előadó szóval tartsa, mulattassa társait: seprűkötő és hasonló műhelyek, reggeli és esti fejes, gyomlálás, zöldségválogatás, gyümölcsosztályozás és -csomagolás, esténként a várakozás a végzett munka számbavételére — csak-hogy ezek nem annyira a terjedelmesebb, több időt, nagyobb figyelmet megkívánó mesemondásnak, mint inkább a rövid, igénytelenebb tréfáknak, vicceknek kedveztek. Számolnunk kell azzal is, hogy az általános írni-olvasni tudás, a falusi kölcsonkőnyvtárak létesítése, a szemet rontó petróleumlámpát felváltó villanyvilágítás következtében lényegesen megnövekedett a nyomtatott szöveg, az újságok, lapok, könyvek becse, mind többen és többen kaptak rá az olvasásra. A rádió, a televízió is egyre gyakoribbá vált, adásaira milliók figyeltek ráérő idejükben. A különböző tudománypszerűsítő előadásokon, tanfolyamokon, a műkedvelő csoportok próbáin és előadásain, a szintársulatok vendéglátékain, a falvak jelentős részében mindinkább meghonosodott mozielőadásokon is sokan vettek részt. Az új művelődési lehetőségek kiaknázása pedig nyilvánvalóan nagyon sok időt vett igénybe. Ennek, valamint a mesélési alkalmak megapadásának s egyáltalán a felgyorsult életritmusnak tulajdoníthatóan, miként Dumitru Pop már két évtizeddel ezelőtt megállapította, nagymértékben csökkent a folklór művelésére fordított idő²⁵, s ez mindenekelőtt a mesélésre érvényes.

Az említett lehetőségekkel élés folytán lényegesen megváltozott az emberek tudata s a meséhez való viszonya. A felnőtt, a mesék egykori igazi közönsége, a legtöbb helyütt nem igényli, az — egy idő óta egyszerűen és megbélyegzően hazugságnak nevezett — mesét, hiábavaló időtöltésnek, felnőtthöz nem illő, gyerekes dolognak tekinti hallgatásukat. Ugyanerről a tapasztalatáról számolt be román vonatkozásban Ovidiu Birlea is egy évtizeddel ezelőtt: a kutatások a tulajdonképpen mesék hanyatlását igazolják, felnőtt, érett emberek nem értékelik, nem becsülik, gyermekeknek valónak tartják.²⁶

A mese iránti érdeklődés, valamint a mesemondó alkalmak megszűnése vagy legjobb esetben jelentékeny csökkenése természetes módon vezetett az igazi (tényleges) mesemondók számának elapadásához. 1952—1977 között csupán néhány faluban élt több mesemondó is, helyenként alig egy-kettő, máshol annyi sem. Közülük

is többen elhunytak időközben, s anyaguk, miként a még élőké is, csak kivételesen szerencsés esetben hagyományozódhatott át a fiatalabbakra, hiszen a ritka kivételeket nem számítva vagy nem is kívánták elsajátítani, vagy nem vált lehetővé számukra a mesék eltanulása és begyakorlása, a szükséges készségek megszerzése. Ilyenformán az eltávozottak helyébe csak elvétve léptek újabb mesemondók.

Nem indokolatlan tehát a mesemondás és a mese fokozatos elhalásáról, pontosabban az efelől mutató folyamat felgyorsulásáról beszélni. Ez azonban korántsem jelenti a folklórepika mindegyik műfajának kivészését. Az emberek nemcsak a közelmúltban, ma is szívesen mondanak és hallgatnak bizonyosfajta történeteket, tréfákat, anekdotákat, vicceket, igaz történeteket, azaz olyan alkotásokat, amelyeknek elmondása és továbbadása — a mesemondástól eltérően — sem különösebb alkalmat, sem az átlagosnál fejlettebb előadókészséget és emlékezőtehetséget, sem sok időt nem kíván meg, s a megváltozott tudatnak és ízlésnek is jobban megfelelnek. Többségükről ugyan jogosan jegyzi meg Bírlea, hogy pillanatnyi állapotokat, közönséges, mindennapi eseményeket tükröző tiszavirág életű darabok²⁷, de megállapítása nem magukra a szóban forgó műfajokra, csak az említett műfaji *termékekre* érvényes, ezeket meg az élet szinte naponta kitermeli.

JEGYZETEK

1. Kovács Ferenc—Faragó József: *Iratosi kertek alatt*. Buk., 1958.
2. Faragó József: *Kurcsi Minya havasi mesemondó*. Buk., 1969.
3. Nagy Olga: *Lüderc sógor*. Buk., 1969.
4. Uő: *A Nap húga meg a pakulár*. Kvár, 1973.
5. Uő: *Széki népmesék*. Buk., 1976.
6. Uő: *A szegény ember táltos tehene*. Mérai népmesék, Kvár-Napoca, 1976.
7. Vőő Gabriella: *Többet ésszel, mint erővel*. Mesék, tréfák, anekdoták a romániai magyar népköltészetből. Buk., 1969.
8. Horváth István: *Magyarózdai toronyaljja*. Írói falurajz. Kvár, 1971. (15 mesével)
9. Nagy Olga—Vőő Gabriella: *A mesemondó Jakab István*. Buk., 1974.
10. Szabó Judit: *Rózsa királyfi*. Berekméri Sándor geryeszegi meséi. Buk., 1977.
11. Bodor József: *Maroshévízi népmesék*. Államvizsga-dolgozat [a továbbiakban: Ad.], 1963.
12. Szabó László: *Szekeres Sándor (Gyurica) lelei népi mesemondó repertoárja*. Ad., 1972.
13. Kiss István György: *Gálospetri népköltészete*. Ad., 1973.
14. Faragó József: *A mesemondók repertoárjának kutatása*. In: *A színhagyományozás törvényszerűségei*. Bp., 1974. 61—65.
15. Szabó Zsolt: *Irányított néprajzi gyűjtő-versenyek általános iskolás tanulókkal*. In: *Népismereti dolgozatok*, 1976. Buk., 1976. 73—81.
16. Olosz Katalin—Almás István: *Magyargyerőmonostori népköltészet*. Buk., 1969.
17. Rechita Hajnal Mária: *Mikháza község népköltészete*. Ad., 1965.
18. Magyarósi Dénes: *Székelyvarság népköltészete*. Ad., 1975.
19. Osváth Imre: *Szászcsovás népköltészete*. Ad., 1965. XXIII.
20. Ádám Klára: *Mesemondás Gidófalván*. Ad., 1975. 11.
21. Oláh Rozália: *Nagyvarjas népköltészete*. Ad., 1975. 21.
22. Török Árpád: *Kisgalambfalva népköltészete*. Ad., 1967. VII., XI—XII.
23. Nagy Olga: *A szegény ember tehene*, 7. Néhány adatát a mesemondók tipologizált repertoárja alapján helyesbítettem. A számokban bennefoglaltatik az 1953 előtt gyűjtött anyag is — a repertoárból következtethetően az összmenységnek legfeljebb egynegyede —, mivel semmi fogódzóm nem volt a helyi témájú tréfák és igaz történetek megörökítése évének megállapításához. Ezekről a történetekről pedig nagy számuk és jellemző voltuk miatt nem mondhattam le.
24. Nagy Olga—Vőő Gabriella: *A mesemondó Jakab István*. Jakab István és a falu mesemondóinak repertoárja alapján. A nem tipologizált történetek közül 23-tól eltekintettem, mivel nem tudtam, hova soroljam őket.
25. Pop, Dumtiru: *Viitorul creației folclorice*. Tribuna, 1957. 4.
26. *Antologie de proză populară epică I*. Buc., 1966. 28.
27. Bírlea, Ovidiu: *Folclor și istorie*. Revista de etnografie și folclor, 1966. 13—25.